

Over mensen en paarden

Van Juli Zeh verscheen eveneens
bij Ambo|Anthos uitgevers

Adelaars en engelen

Speeldrift

Corpus delicti

Vrije val

Nultijd

Briefroman

Ons soort mensen

Lege harten

Nieuwjaar

Meld je aan voor onze nieuwsbrief om op de hoogte te blijven van
de nieuwste boeken van Ambo|Anthos uitgevers via
www.amboanthos.nl/nieuwsbrief.

Juli Zeh

Over mensen
en paarden

Vertaald uit het Duits
door Annemarie Vlaming

Ambo|Anthos
Amsterdam

ISBN 978 90 263 4952 2

© 2019 Piper Verlag GmbH, München/Berlin

© 2020 Nederlandse vertaling Ambo|Anthos uitgevers,

Amsterdam en Annemarie Vlaming

Oorspronkelijke titel *Gebrauchsanweisung für Pferde*

Oorspronkelijke uitgever Piper

Omslagontwerp Marry van Baar

Omslagillustratie © Kerrick/E+/Getty Images

Foto auteur © Thomas Müller

Verspreiding voor België:

Veen Bosch & Keuning uitgevers nv, Antwerpen

Voor Neo, voor David
en voor een suède jas

Inhoud

In plaats van een voorwoord: over paardenliefde 9

Paardenmeisjes 21

De droom van een eigen paard 32

Een bijna-eigen paard 37

Een eigen paard 59

De kudde 71

Paardenfluisteren 82

Vreemde taal (doe het of doe het niet) 91

Gymnastisering 107

Paardenvrouwen en paardenvrouwenmannen 125

Paard en geld 140

Schrijven en paardrijden, of: over identiteit 156

In plaats van een nawoord: woordenlijst 173

In plaats van een voorwoord: over paardenliefde

Op de rug van een paard vind je de hemel op aard’.

Als kind schreven mijn vriendinnen en ik deze zin in elkaars poëziealbum. En we meenden het serieus. Woord voor woord.

Ik was een echt paardenmeisje. Zo’n obsessief schepsel dat elke vrije minuut in de manege doorbrengt. Dat haar kamer behangt met paardenposters, het ene na het andere paardenboek leest en haar schoolschriften volkrabbelt met paardenhoofden. Paardenmeisjes – iedereen kent ze, niemand houdt van ze. Vooral jongens trekken een smalend gezicht: paarden zijn voor meisjes! En eerlijk is eerlijk: is niet alles wat meisjes graag doen een beetje gênant, alle emancipatie ten spijt?

Gelukkig worden paardenmeisjes zo door hun obsessie in beslag genomen dat het hen niet bijster interesseert wat anderen van hun hobby vinden. Ik kan me tenminste niet herinneren dat we ons iets aantrokken van het geplaag van onze medeleerlingen. We zeiden tegen elkaar: ‘Ze zijn gewoon jaloers!’ Destijds dacht ik: op ons. Omdat we iets hadden wat echt belangrijk voor ons was. Nu weet ik: misschien juist wel op de paarden.

Paardenliefde is iets fascinerends, ook voor wie er niet aan ten prooi is gevallen. Van tijd tot tijd verschijnt er een onderzoek dat probeert te doorgronden wat erachter zit. Hoe kan het dat iemand op jonge leeftijd al zo ergens voor in vuur en vlam staat? Dat hij of zij bereid is al zijn of haar zakgeld op te offeren, 's morgens kranten rond te brengen en 's avonds gras te maaien, om één keer per week een extra uurtje te kunnen paardrijden? En waarom zijn het vooral vrouwelijke wezens die slachtoffer worden van het paardenvirus?

Vaststaat dat paardenmeisjes veel minder meisjesachtig zijn dan het cliché wil. Ze hebben weinig gemeen met Anna en Elsa of Barbie en haar vrienden. Hun favoriete kleuren zijn niet roze en paars, maar stofgrijs, strogeel en modderbruin. Ze verdoen hun tijd niet met het invlechten van glanzende plastic ponymanen. Integendeel, ze zijn vechters. Of het nu regent, waait, bloedheet is of sneeuwt – je treft ze aan in de buitenbak, op de wei of in de vrije natuur. Ze zijn niet bang om zichzelf vuil te maken, ze weten hoe je schep en mestvork hanteert en kunnen misschien zelfs een tractor besturen. In de zomervakanties doen ze uren achtereen zwaar lichamelijk werk, in de vage hoop 's middags een van de toppaarden van de stalhouder droog te mogen rijden. Op paardrijles bijten ze ongenadig van zich af om de concurrentie voor te zijn en het beste lespaard te bemachtigen. Na een val in het zand, hoe hard ook, komen ze wankelend overeind, kloppen hun kleren af en klimmen weer op het paard, want een van de belangrijkste ruiteregels luidt: als je van je paard bent gevallen, moet je er meteen weer op.

Paardrijden is een sport met militaire wortels. Een restje soldatengeest werkt tot op de dag van vandaag door. Je merkt het nog aan de deels behoorlijk ruwe omgangsvormen in de maneges. Ook aan de kledingvoorschriften op toernooien en aan dat wat veel ruiters van zichzelf verwachten: discipline, inzet en hardheid. Bovendien is paardrijden een van de gevaarlijkste sporten, en juist in het begin val je vaak van je paard. Dat is echt niet iets voor watjes.

Het is des te absurder dat desondanks geprobeerd wordt om paardenliefde te verklaren vanuit latent seksistische motieven. Zo zijn er mensen die zeggen dat jonge vrouwen met hun paard oefenen voor hun eerste verliefdheid op een man. Tegelijkertijd trainen ze alvast hun verzorgingsinstinct. En heeft het feit dat je wijdbeens op zo'n reusachtig sterk dier zit uiteindelijk niet ook een seksuele component?

Kennelijk is het onvoorstelbaar dat iets waar meisjes enthousiast over zijn níets te maken heeft met kinderen verwekken, kinderen krijgen of kinderen verzorgen.

Als argument voor dergelijke kleinerende duidingen wordt vaak aangevoerd dat de meeste meisjes hun hobby aan de wilgen hangen zodra ze oud genoeg zijn voor hun eerste 'echte' vriendje. Alsof dat iets zou bewijzen! Toegegeven: veel meisjes verliezen hun hobby uit het oog zodra ze beginnen te puberen. Maar dat geldt net zo goed voor jongens die stoppen met voetballen als ze zestien zijn. Zulke observaties zeggen helemaal niets. Vooral niet waarom paardenliefde zich kan ontwikkelen tot zo'n ultieme, zelfs levensveranderende kracht.

Ik heb geen statistieken om het te bewijzen, maar mijn indruk is dat paardenliefde juist vaker de overgang van adoles-

cent naar volwassene overleeft dan het plezier in veel andere takken van sport. Veel mensen beginnen als kind met paardrijden en blijven het hun leven lang doen. Bij anderen ontluikt de liefde voor het paard op een later moment in hun leven opnieuw, of ze worden pas als volwassene met het paardenvirus besmet. Volgens schattingen van de Deutsche Reiterliche Vereinigung (FN) leven er rond de 4 miljoen volwassen ruiters in Duitsland. Vier miljoen! Daarvan is 78 procent vrouw. En 1,3 miljoen paarden van beide geslachten. Binnen de Duitse Olympische Sportbond staat de FN met een kleine 700.000 leden toch nog op de achtste plek.*

Tot zover de feiten. Paardrijden is dus een bijzonder geliefde sport, vooral onder vrouwen. Einde verhaal? Nee. Want paardrijden is meer dan een sport. Ik zou zelfs willen zeggen dat het sportieve aspect het kleinste deel uitmaakt van de relatie tussen mens en paard, hoeveel van de gemeenschappelijke tijd men ook in het zadel doorbrengt. De rest is... tja, paardengekte dus.

Natuurlijk zijn er ook tennisgekke, fietsgekke of trampolinegekke sporters. Toch is dat niet helemaal hetzelfde. Voor paardrijden heb je een dier nodig. Dat alleen al rechtvaardigt een speciale positie tussen alle andere takken van sport. Paarden zijn de enige vierbenige sporters die naar de Olympische

* Voor Nederland: volgens de Koninklijke Nederlandse Hippische Sportfederatie (KNHS) telt Nederland rond de 500.000 volwassen ruiters, van wie 80 procent vrouw, en 450.000 paarden van beide geslachten. Binnen de NOC*NSF staat de KNHS met een kleine 200.000 leden op de zevende plek (cijfers KNHS 2015).

Spelen gaan. Let wel: sporters, geen sporttoestellen.

Er is nog een verschil, ongrijpbarder en tegelijkertijd substantiëler: paardrijden is een verhaal over geluk. 'Het grootste geluk van al vind je in een bal' – deze zin staat in geen poëziealbum ter wereld geschreven. Bij andere sporten gaat het om plezier, fitheid, teamspirit of ambitie – maar niet direct om geluk. Als in de meeste gevallen zelfs welvaart of liefde er niet in slaagt de mensen gelukkig te maken, hoe moet een vrijetijdsbesteding dat dan voor elkaar krijgen?

En toch klopt het gezegde. Als voormalig paardenmeisje weet ik waar ik het over heb. Ik weet hoe gelukkig je je kunt voelen als je je lievelingspaard zelf uit de wei mag halen. Het heerlijke gevoel als je het dier verzorgt, voert, poetst, hooi hoort kauwen. Als je dat reusachtige warme en vredige lijf onder je handen voelt. Zijn geur inademt. Er misschien zelfs op mag rijden, als je financiële situatie of de paardrijnstructeur het toelaat. Een tennisracket of een fiets moet goed functioneren. Ook een paard moet enigszins functioneren. Maar vooral moet het zijn berijder gelukkig maken.

Veel mooie, maar ook veel verschrikkelijke dingen die in de ruitwereld gebeuren zijn te herleiden naar deze verbazingwekkende claim. Paardenliefde kun je letterlijk opvatten: het paard is een belofte van geluk. Niets minder dan dat.

Het paardenvirus heeft me nooit meer verlaten. Tijdens mijn studie had ik geen geld en ook geen gelegenheid om te rijden, maar later zijn de paarden bij me teruggekeerd. Tegenwoordig ben ik een paardenvrouw bij uitstek. Zo eentje die meer tijd doorbrengt met de beesten dan met werken. Die voort-

durend viezigheid onder haar nagels heeft. Die aan tafel dingen zegt als: ‘Zolang Kasimir zo op het bit hangt krijgt hij zijn achterhand er niet echt goed onder, en krijgt hij zijn schouder ook niet vrij. Dan kunnen we vloeiende overgangen wel vergeten.’ Mijn gezinsleden knikken dan en zeggen: ‘Aha.’ Voor het geluk van paardenmensen is het kennelijk niet van belang of ze door anderen worden begrepen. Maar wat dan wel?

Over de geschiedenis van mens en paard is verbazingwekkend weinig bekend. Actueel onderzoek doet vermoeden dat het paard ruim vijfduizend jaar geleden gedomesticeerd werd en in eerste instantie werd gebruikt om lasten te trekken en te dragen. Uit 2800 v.Chr. stammen de eerste aanwijzingen voor de inzet van het paard als rijdier. Paardrijden werd belangrijk binnen het krijgswezen, maar ook op civiel gebied is het paard niet meer weg te denken uit de cultuurgeschiedenis van de mens. Landbouw, handel, mobiliteit – zonder paarden zouden we niet zijn wie we nu zijn.

Maar verklaart dat afdoende waarom er soms een stroomstoot van blijdschap door me heen gaat als ik mijn paarden in de wei zie dollen? Heeft dat ermee te maken dat hun voorouders de koets van mijn voorouders hebben getrokken? Dat zal toch haast niet?

Sommige paardenvrienden verklaren hun liefde vanuit een esthetisch perspectief. Paarden zijn de dier geworden uitdrukking van schoonheid. Krachtig, lieflijk, elegant. Esthetiek speelt op veel gebieden binnen de paardenwereld zeker een rol, vooral in de dressuursport, waar het erom gaat harmonie en evenwicht in de beweging zichtbaar te maken.

Maar eerlijk is eerlijk: de gemiddelde mens is geen topmodel, en het gemiddelde paard lijkt niet op dressuurtopper Damon Hill. Dikke buiken of knokige botten, iets te gezapige of juist te bruuske bewegingen, zijn bij zowel paarden als mensen normaal. Dat wat bij slecht weer met borstelige vacht en modderige benen in de wei op ons afkomt mag aandoenlijk zijn, het is niet per se volmaakte schoonheid. En ja, paarden hebben zachte neuzen en mooie ogen, maar dat hebben andere herbivoren ook.

Volgens mij is het geen cultuurgeschiedenis en geen esthetisch plezier wat ons hart sneller doet kloppen als we de boxdeur of omheining naderen. Het is gecompliceerder dan dat. Paarden zijn eigenlijk wilde dieren. Zelfs na een paar duizend jaar fokgeschiedenis zijn hun instincten nog intact. Anders dan de meeste honden en katten zouden ze zich op elk moment in de vrije natuur kunnen redden. Ze hebben de mens niet nodig om te kunnen overleven. Toch zijn ze bereid om met en voor ons te werken. Sterker nog: ze doen ons een ongelooflijk aanbod. Paarden bieden ons aan om deel van hun kudde te worden. Voor zover ze tenminste nog geen slechte ervaringen met mensen hebben gehad.

Na veertig jaar paardrijden raakt dit fenomeen me nog altijd diep. Blijkbaar bestaat er een raadselachtig verlangen naar contact tussen mens en dier. En dan niet alleen in ons, maar ook van de kant van het dier. Twee soorten die van nature niet dezelfde taal spreken, willen een verbintenis aangaan. En dat terwijl ze in volkomen verschillende werelden leven en zelfs prooi en predator zijn. In de dicht bij elkaar staande ogen en doelgerichte bewegingen van de mens herkennen paarden te-

recht de vleeseter en jager. Zelf zijn ze planteneters en eeuwig begeerde buit. Toch doen ze ons dit onbegrijpelijk nobele aanbod. Dat raakt een snaar in het diepst van onze ziel. Wie die klank ooit heeft gehoord zal hem nooit meer vergeten.

Dit is wat ik voor me zie: het paard staat aan de rand van de wildernis, de mens op de drempel van de beschaving. Allebei hebben ze een klein stapje uit hun eigen wereld gezet. Twee afgezanten, de een uit het rijk der dieren, de ander uit de mensenwereld. Ze sluiten een pact. Een verbond, dat voor even de kloof dicht die door de wereld loopt sinds de mens heeft besloten niet langer deel van de natuur te zijn. Vervul de aarde en onderwerp haar: wij mensen hebben er alles aan gedaan om onszelf tot tegenpool te maken van de rest van de schepping. Veroveraars, heersers, verwoesters – eventueel hier en daar beschermers en hoeders, maar vooral geen deel ervan. Het paard trekt zich daar niets van aan. Het komt domweg dichterbij en probeert te communiceren.

Het gaat dus om een relatie. Om het wonder van een verbinding over alle barrières heen. Als je naar een verklaring voor geslachtsspecifieke verschillen zoekt – dus een antwoord op de vraag waarom meer dan driekwart van de ruiters vrouw is sinds het paard niet meer als oorlogstuig of transportmiddel wordt ingezet – vind je die hier misschien nog het best: omdat ook in de moderne wereld vooral vrouwen geïnteresseerd zijn in communicatie en relaties.

Als ik het heb over zo'n band tussen mens en paard, heeft dat trouwens niets met Fury, Black Beauty of Stormwind te maken. De meeste paarden in boeken en films komen aangerend

zodra er iemand fluit en zijn minstens zo intelligent als dege-
ne met wie ze een band hebben. Ook ik heb dat soort verhalen
in mijn jonge jaren verslonden. Maar die schetsen natuurlijk
een volkomen verkeerd beeld.

Als paarden opduiken in de literatuur, volgt het verhaal
meestal een vast patroon. In het begin is het paard wild en laat
het zich nauwelijks aanraken. Het heeft een trauma opgelopen,
of het komt als mustang rechtstreeks uit de vrije natuur.
Dan verschijnt er een jong iemand, een meisje of jongen, op
wie het paard op het eerste gezicht verliefd wordt. En omge-
keerd. Vanaf dat moment begint het paard zich te gedragen
als een mens, of op z'n minst als een hond. Het begrijpt alles
en kan alles. Meestal krijgt het geen enkele training, maar
wordt het toch door zijn favoriete mens bereden, domweg
omdat het heeft besloten een rijpaard te zijn. Misschien wint
het uiteindelijk zelfs een race of toernooi.

Dat kun je afdoen als de gebruikelijke Hollywood- of jeugd-
boekenkitsch en laten voor wat het is. Maar het probleem is
dat dit soort verhalen de echte paarden schaadt. Ze roepen
verwachtingen in het leven die niet alleen de ideeën van le-
ken bepalen, maar zeker ook die van ervaren paardenmensen.

Vanuit het Fury-perspectief is de vermenschelijking van het
paard een voorwaarde om succesvol met elkaar om te gaan.
Luister maar eens hoe paardenbezitters op de stalgang over
hun dieren praten! 'Cayenne had vandaag echt weer zin om
me te treiteren.' – 'Dario is kwaad omdat ik de hele week niet
bij hem ben geweest.' – 'Op het toernooi merkte ik dat Mylord
absoluut wil winnen.' – 'Pas op hoor, Carina voert iets in haar
schild!' – 'Shining zit momenteel in zijn koppigheidsfase.'

De Stormwind-mythe verwacht van het paard dat het iets wordt wat het helemaal niet is. De magische metamorfose wordt dan een vereiste voor het samenzijn in zijn geheel. Het paard wordt geprezen en bemind als het zich (schijnbaar) als een menselijke vriend gedraagt. En het wordt uitgeoeterd, of zelfs bestraft, als het zijn mens 'teleurstelt'. Als paardenbezitters uit hun slof schieten, hun paard er met teugels en sporen van langs geven of zelfs slaan, is dat niet uit haat, maar uit gekrenkte liefde. Uit teleurstelling over de 'ondankbaarheid' van het paard, waar ze zich dag na dag voor in het zweet werken. Of uit woede over 'ongehoorzaamheid' en 'koppigheid'. Alsof het paard een klein kind is.

Terwijl dat stuk voor stuk begrippen zijn die op paarden helemaal niet van toepassing zijn. Een paard volgt zijn instinct en gedraagt zich altijd logisch binnen de kaders van zijn aard. Het kent de neiging niet om de mens met zijn gedrag te irriteren. Dat mensen desondanks zo ongecontroleerd op vermeend slecht gedrag reageren is een gevolg van de vermenschlijking van het dier. Ze vatten hun falen in hun omgang met het paard persoonlijk op. Hun ego voelt zich gekrenkt en het paard moet daarvoor boeten. Het is immers de bedoeling dat het zijn mens begrijpt en rekening houdt met diens gevoelens! Geen paard ter wereld kan echter aan deze verwachtingen voldoen. En het gevolg van valse verwachtingen is altijd grote onrechtvaardigheid.

Het cliché van het wilde wezen dat door pure liefde wordt getemd oefent grote fascinatie uit. Je kúnt mustangs temmen, en dat zelfs in verbazingwekkend korte tijd en zonder enig geweld. Maar hier speelt niet zozeer liefde als wel vakkundi-

ge omgang een rol. Ook kun je getraumatiseerde paarden van hun angsten afhelfen, mits je weet hoe dat werkt. Maar wat er na zo'n aanpak voor je staat is nog steeds een paard. Misschien zal het bereid zijn om met zijn mens samen te werken, maar vermoedelijk komt het niet aanrennen als je fluit.

In films en boeken moeten paarden leren als mensen te denken om een vriendschap tussen de soorten mogelijk te maken. In het echte leven is het precies andersom: als je het aanbod van een paard om een relatie aan te gaan wilt aannemen, moet je je in paardentaal verstaanbaar kunnen maken. In elk geval in grote lijnen. Paards voor beginners.

Wie het hippologische communicatiesysteem beheerst, kan zelfs in de omgang met zogenaamd moeilijke paarden verrassende successen behalen. Soms al na een paar minuten contact. Daaruit is de figuur van de paardenfluisteraar ontstaan. Net als de idee van het wilde dier dat in een handomdraai je beste vriend wordt.

In zoverre is paardenliefde een tweesnijdend zwaard. Die kan je heel veel geven, zolang en voor zover de mens erin slaagt zijn paard een paard te laten zijn. Probeert hij echter, bewust of onbewust, het paard door middel van genegenheid in iets menselijks te veranderen – zoals dat in sommige sprookjes gebeurt, bijvoorbeeld als de prinses de kikker kust – dan wordt paardenliefde schadelijk. Want een paard zal onze liefde nooit op dezelfde manier beantwoorden als een ander mens dat kan. Het is ons ook geen dankbaarheid of gehoorzaamheid verschuldigd. Wat het paard ons aanbiedt is zijn vertrouwen wanneer we ons consequent en betrouwbaar gedragen. Dan zal het een duurzame relatie met ons aangaan en bereid zijn tot verbazingwekkende prestaties.

Uiterst zachtmoedig, zonder druk. Alleen omdat wij het van hem vragen.

Over relaties praten is altijd moeilijk. Alleen al met betrekking tot de band tussen ons en andere mensen ontbreekt het ons vaak aan de juiste woorden. Kennissen, vriendschap, liefde – dat zijn slechts bordjes die verwijzen naar iets veel groters en complexers dat in onze harten ligt. Voor ‘intersoortelijke’ betrekkingen bestaan niet eens begrippen. Hoe heet de verbintenis tussen paard en mens? Interspecifieke symbiose? Niet-soortgebonden kuddeverband? Homo-equusrelatie?

Hoe ze ook heten mag, feit is dat ze gelukkig maakt. Mij althans. Hoe vaker ik momenten van harmonie met de dieren beleef – van eendracht tussen twee volkomen verschillende wezens, van stilzwijgende instemming door middel van minimale signalen –, hoe meer van die momenten ik wil hebben. Deze bijzondere vorm van welslagen maakt verslaafd. Daarom ben ik bereid veel tijd, energie en geld te investeren in een bezigheid die meer is dan een hobby of een sport. Paardenliefde is een mindset, een levensinstelling. Die laat zien dat het mogelijk is een verbond aan te gaan met het vreemde, het andere. En dat zulke verbindingen resulteren in intense tevredenheid.

Het is moeilijk om over relaties te praten. Juist daarom moeten we er steeds weer over vertellen. Dit boek schrijf ik om te vertellen over een bijzondere, merkwaardige, prachtige en soms ook gevaarlijke vorm van liefde. En omdat ik begrip wil vragen. Een gebruiksaanwijzing voor paardenmensen. En voor paarden die door mensen worden bemind.